

11. Opreșan I. *Opera literară a lui B.P. Hasdeu*. București : Editura Vestala, 2007. Disponibil : http://www.romlit.ro/opera_literar_a_lui_b._p._hasdeu
12. Opreșan I. *Romanul vieții lui B.P. Hasdeu*, București, Editura Minerva, 1990.
13. Ornea Z. *Opera literară a lui Hasdeu*, în: *România literară*, 1999, nr. 27. Disponibil : http://www.romlit.ro/opera_literar_a_lui_hasdeu
14. Vianu T. *Arta prozatorilor români*, Chișinău : Editura Hyperion, 1991.

15. Zamfir M. *Poliglotul literat*. În: *România Literară*, 2009, nr. 4. Disponibil : http://www.romlit.ro/numarul_4_2009_ro
16. Zub Al. *Kogălniceanu și Hasdeu*, Marginalii. Disponibil : <file:///D:/%D0%97%D0%B0%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%B7%D0%BA%D0%B8/03-carpica-1970-III-03.pdf>

NOTĂ: *Prezenta comunicare a fost sonorizată de autoare în cadrul Conferinței Științifice din 26 februarie 2018 la Biblioteca Centrală dedicată celor 180 de ani de la nașterea Marelui cărturar și enciclopedist B.P. Hasdeu.*

REPREZENTĂRI ALE NATURII ÎN OPERA POETICĂ A LUI B.P. HASDEU

*Ivan PILCHIN, lector, doctorand
Departamentul de Literatură Universală și Comparată,
Universitatea de Stat din Moldova*

Voi apela în această analiză la metoda semiotică care permite atât studiul modurilor de transmitere a informațiilor, cât și cercetarea trăsăturilor semnelor și a sistemelor de semne în natură, în fenomenele culturii sau în operele artistice. Voi privi, astfel, opera poetică – cele două volume: *Poezii* (1873) și *Sarcasm și ideal* (1897) – ale lui B.P. Hasdeu ca un sistem sau ca o structură semiotică în care diverselor reprezentări, imagini sau referințe sociale, naturale, istorice, poetice le sunt atribuite anumite sensuri. Aceste imagini, reprezentări sau referințe se regăsesc adesea sub forma unor metafore, comparații, paralelisme, care, puse la un loc, servesc drept indice pentru a înțelege atât ideea magistrală a volumelor poetice analizate, cât și legăturile gândirii și ale receptării poetice caracteristice lui B.P. Hasdeu. Desigur, nu voi putea face abstracție nici de contextul în care a trăit și a activat B.P. Hasdeu, opera sa fiind, în mare, o încercare de a răspunde

provocărilor intelecturale ale epocii, o sinteză a spiritului timpului său.

Chiar și la cea mai superficială lectură, B.P. Hasdeu ni se înfățișează drept un scriitor angajat întru susținerea și promovarea ideii naționale, a echității sociale, a memoriei istorice și spirituale românești. De aici și preocupările sale enciclopedice legate de trecutul național și încercarea de a reanima interesul pentru acesta, cercetarea patrimoniului lingvistic românesc inclusiv pentru a trezi conștiința națională a compatrioților săi.

B.P. Hasdeu nu este un adept al formelor poetice pure. Spre deosebire de contemporanii săi francezi, reprezentanți ai școlii parnasiene și ai simbolismului incipient, care afirmă conceptul de „artă pentru artă”, în general, autonomia creației artistice, văzută independentă de așteptările societății burgheze, de valorile morale sau educaționale, de idealurile politice sau religioase (Théophile Gautier)

Noi credem în autonomia artei; pentru noi, arta nu e un mijloc, ci un scop; un artist care urmărește un alt obiectiv decât frumosul nu e artist, după opinia noastră.), B.P. Hasdeu consideră că: „Poetul, când se naște în amărâte zile, / Amar și el ca lumea...”. Poezia abstractă, estetizantă, ruptă de realitățile timpului, nu este potrivită aspirațiilor și intențiilor sale: „Ar fi o ironie să cânt eu flori și stele / În veacul nostru pe pământ, / Când ele sunt o larvă, grimată cu vâpsele, / Iar adevărul geme tempeste și răzbele, / Blestem, urgie, neguri, pucioasă și mormânt!...” Anticipând observațiile care vor urma, am putea zice că această renunțare – programatică, dar parțial realizată – la a cânta „flori și stele” ar fi un semn al unei polemici și al rupturii ferme de poetica romantică a florii (Novalis: *Floarea este simbolul spiritului nostru*), chiar dacă în același an cu apariția volumului „Poezii” de B.P. Hasdeu M. Eminescu își va publica în „Convorbiri literare” poezia „Floarea albastră”, o evidentă evocare a simbolismului romantic german timpuriu.

Constantele imaginarului poetic la care recurge B.P. Hasdeu sunt esențiale în recrearea pe calea poetică a unui univers potrivit idealurilor sale etice și estetice. Impunător, în acest sens, este un sistem de imagini ce aparțin domeniului naturii, un cadru indispensabil viziunilor lui B.P. Hasdeu. Revenirea la natură și la elementele ei primordiale, prin combinarea sau opunerea lor, permite autorului simbolizarea/ semiotizarea anumitor procese sau fenomene sociale sau spirituale. Important este să încercăm să structurăm acest sistem de imagini pentru a depista legitățile funcționării sale și, astfel, pentru a identifica modelul/ principiul fundamental care organizează lumea așa cum se reconstituie ea în creația poetului.

O simplă sistematizare a elementelor naturii din lirica lui B.P. Hasdeu evidențiază predilecția autorului pentru natură

vie, iar dintre viețuitoare și plante mai frecvent se recurge la lumea plantelor. Înclinația autorului spre floră codifică atât o conștiință sedentară, înrădăcinarea în pământ, cât și potențialitatea înălțării, a tinderii în sus, a legăturii între ceea ce e jos și ceea ce e sus.

Astfel, în poeziile cu caracter liric găsim multiplele referințe la *flori* fără nume, care, în spiritul paralelismului popular, devin un simbol al vieții, al tinereții și al înfloririi: „Când văz o floare / Lucind la soare...” („La Iulia”); „...un copilaș, ca o floare” („Femeia cu cățelul”); „Zâmbea frumoasa față, ca floarea când o rază...” („Portretul”). În alt context, plantele de câmp și de munte devin metaforele unei polarități în natură și în societate, a unei opoziții pe verticală între „munte și vale”, adică între cei de sus și cei de jos: „Poporul ce suspină jos / E singur valea roditoare, / În care crește grâu și floare, / Bun și frumos!...” spre deosebire de „sus la cei avuți”, de fruntea munții, care „Abia rodește cu sfială / Un mușchi mărunț și otrăvit” („Muntele și valea”). Aceeași imagine a fecundității, frumuseții, bogăției poporului exprimate prin evocarea unui câmp plin de flori, o găsim și în „Odă la ciocoi”: „Jos florile dezmiardă, se uită sus la soare, / De raze-nconjurată...” Și, mai explicit, în „Odă la deschiderea Societății române de lectură de la Cernăuți”: „Am o țară-ntinsă, chiar o florărie...”

Însă imaginea centrală a poeziei lui B.P. Hasdeu este cea a unui *arbore*, în care el vede un simbol al unei unități, al rezistenței, al unei forțe autentice: „Arboru-i idea, / Frunzele-s aceia / Ce-nviază țara / Și-o rădică sus”, scrie el în „Frunzele”. Frunzele ca un popor al arborelui, iar arborii ca un popor al *pădurii* sau al *grădinii* constituie partea centrală a simbolismului textelor sale cu tentă patriotică. Nu este întâmplător că pădurea, codrul devine locul acțiunii și al judecării popula-re a haiducilor răsculați asupra ciocoilor:

„Numai codrulețul drag / Dă dreptate la sărac” („Codru”), „Și-am ales judecători/ Cei stejari nestrâmbători./ Ca să-mi fie frățiori!” Mai mult, codru devine un spațiu nu doar al rezistenței în fața unei nedreptăți sociale, invocat și în folclorul universal, dar și o dimensiune a vieții ingenuie în mijlocul naturii, opuse spațiului închis al cetății: „Pe când aicea stejarul lângă buruiană crește,/ Dar fie cât de puternic, el pe dânsa n-o robește;/ Iar sălbatecele fiare ce flămânde rățesc,/ Omoară sărmana jertfă, de cumva o nemeresc,/ Dar n-o-njugă-n iobăgie, ca fiara cea ome-nească/ care prada-i n-o ucide, și n-o iartă să trăiască!.../ În oraș totul se-ngroapă și putrezește de viu/ În locuință îngustă și rece ca un sicriu,/ Unde suflarea se curmă, unde văzduhul lipsește,/ Unde cărămidă, lespezi, lut și piatră te-nvălește;/ Pe când aicea verdeața ne ține loc de păreți,/ Ne-acopere numai frunza și numai cerul măreț,/ Și jos s-așterne covorul văpsit cu mii de văpsele./ Ce singură firea-l țese din ierburi și floricele!...” („Codru”). Și în „Oă la deschiderea Societății române de lectură de la Cernăuți”: „Va scăpa românul în codrul mereu!”

Grădina arhetipală și variațiunile acesteia (codrii, pădurea) este organizată, deci, în jurul unui arbore, o imagine mitică universală. Este vorba despre un *axis mundi* specific imaginarului poetic mitologic universal și cel poetic al autorului. Dintre toate, arborele cel mai prezent și îndrăgit de B.P. Hasdeu este *bradul*: „Mărețul brad pe naltul plai/ Stă verde-n orice vreme.../ Aspiră ger, îndură foc,/ Cu trăsnetul se luptă!” („Bradul”). În poezia „La moartea caporalului Ciornei, măcelat de Răspopa Costea” B.P. Hasdeu, mai explicit, revine la aceeași imagine: „Români-s brazi, în mica lor moșie,/ Prin rădăcini și ramuri împlețiți”. Fiind impresionat încă din copilărie de pădurile de brazi ale Moldovei, el „sintetizează astfel un simbolism folcloric bogat, creând o

poezie alegorică proprie, cu ecouri biografice” (S. Ilin).

Și totuși, în unele texte ale lui B.P. Hasdeu natura este privită nu doar ca o sursă de imagini poetice. Natura mai este privită și ca o valoare în sine, prin intermediul căreia omul are posibilitatea să-și identifice locul său în univers, dar și esența divinității. „Sălbatecul își cară divinități în soare:/ Giganți adoră el,/ Călcând pe nevăzute sub durele-i picioare/ Un pui de gândăcel;/ Dar tocmai microscopul mai colosal mi-arată/ Pe Ziditorul meu:/ Într-un nemic să-ncapă o lume minunată,/ Ah, iacă Dumnezeu!... Abia o păsărică în aer ciripește/ Pelerinajul seu.../ Sunt toate mici, și-n toate gândirea-mi urmărește/ P-un mare Dumnezeu!” („În aprilie”). Este o idee panteistă, îndrăgita de scriitorii epocii romantice. Astfel, la W. Blake, de exemplu, scria: „Într-un grăunte de nisip să vezi o lume,/ În mușetel - un rai și-o aură;/ Cuprinde-n palmă infinitul fără nume,/ Cuprinde veșnicia într-o oră” („Nevinovăție”, 1803).

Volumul poetic *Sarcasm și ideal* (1897) a apărut la o distanță de 24 de ani după *Poezii* (1873). Între timp B.P. Hasdeu scrie *Istoria critică a românilor* (1873-1874) în care, în spiritul timpului său, vorbește despre acțiunea și reacțiunea omului asupra naturii. Făcând referințe la scrierile lui Darwin și Wallace, B.P. Hasdeu acceptă teza cu privire la „selecțiunea naturală sau supraviețuirea celor mai apti”, dar „transformismul sau evoluțiunea speciilor” o consideră „o simplă ipoteză”. În schimb, acceptă conceptul de „selecțiune providențială”, „o acțiune conducătoare a divinității” prin care subînțelege, urmându-l pe Wallace, „înțeleghința cea mai înaltă a universului”, „providența fiind temelia pe care se rădăcă întregul edificiu al reacțiunii omului contra naturii, fie în anele generale, fie în istoria unei singure națiuni”. Natura, în acest context, este privită ca un factor determinant (H. Taine) în devenirea istorică a poporului român.

Dincolo de viziuni materialiste și exclusiv științifice asupra naturii, el încearcă să identifice locul omului în transformarea universală a lucrurilor, în evoluția formelor vieții: „Să mă bucur, căci omu-i o treaptă/ Pe suișul cel fără de-apus,/ Și martirul meu cuget așteaptă,/ Ieri un vierme și mâini un Isus,/ Cale-lungă/ s-ajungă/ mai sus!” („Gaudeamus”). Dar, mai explicit, în textul revelatoriu al volumului „Sarcasm și ideal”, intitulat „Dumnezeu”: „Când țeș aceste strofe, cu simț că-i lângă mine/ Un scapăr, o scânteie cu chipul lui Darwin,/ Ș-adie peste capu-mi, șoptindu-i „omu-i muscă!/ Ce-i muscă? ce-i o iarbă? și ce-i un bolovan?...”/ Ș-a despărut; iar glasul-i, mai răsunând în juru-mi,/ Cuvinte răsturnate mi-aduce: „musca-i om!/ Din cremene-i o plantă, din plantă-i animalul,/ Din om un înger naște, din înger un Isus...!” „Naturalistul, care din jos în sus învață,/ Materie visează în universu-ntreg./ Din sus în jos cu fală privește filosoful,/ Și-i pare numai

forță. Se-nșeală amândoi./ Poetul singur știe, extaticul prin care/ În jos zâmbește cerul, pământul plânge-n sus; Și el, plătând harpă, vibrează totodată/ Cu Dumnezeu-iubirea și cu iubirea-om...” Cunoașterea esențelor, așadar, se face posibilă nu atât prin mintea rece a savantului sau cea speculativă a filozofului, cât prin intermediul fanteziei poetice integratoare.

Astfel, elemente naturale din opera lui B.P. Hasdeu fac parte dintr-un sistem de viziuni complex, din a cărui perspectivă se reconstituie un model al lumii. Comunicarea omului cu natura se transformă la B.P. Hasdeu în citirea și crearea unor coduri universale, prin a căror prismă se formulează un anumit sistem de idei, valori sau tradiții.

Notă: Comunicare susținută în cadrul Conferinței științifice Un neam de cărturari celebri – familia Hasdeu organizată de Biblioteca Centrală.